

La conceptualització de l'objecte d'estudi en la recerca sobre comunicació local a Catalunya (1981-2006): de *mesocomunicació* a *mitjans de proximitat*

Josep Àngel Guimerà i Orts

Investigador de l'Institut de la Comunicació (InCom-UAB) i membre de l'Observatori de la Comunicació Local (OCL) i de l'Observatori de Polítics de la Comunicació (OPC)

From the birth of contemporary studies about mass communication in Catalonia in the second half of the 70s in the 20th century, the local media have been some of the most frequent objects of study. In fact, it has been said that this is a specific line of research which is considered to be one of the principal contributions of the Principality to knowledge about contemporary communication (Corominas, 1997; Jones, 1998). Despite the marked descriptive nature of the majority of these approaches, within this line of research there have also been attempts to theorize about the object of study. The result has been the appearance of two concepts in the last three decades, meso-communication and proximity media. This article presents a critical analysis of the birth and development of these concepts, as well as the limitations presented and the contributions made regarding research into communication.

Key words: research, theory of communication, local communication, meso-communication, proximity, Catalonia.

Des del naixement dels estudis contemporanis sobre comunicació de masses a Catalunya la segona meitat dels anys setanta del segle XX, els mitjans locals han estat un dels objectes d'estudi més tractats. De fet, s'ha afirmat que existeix una línia de recerca específica i considerada com una de les principals aportacions del Principat al coneixement sobre la comunicació contemporània (Corominas, 1997; Jones, 1998). Tot i un marcat caràcter descriptiu en la majoria de les seves aproximacions, dins d'aquesta línia de recerca també s'han fet intents de teoritzar l'objecte d'estudi. El resultat n'ha estat l'aparició de dos conceptes en les darreres tres dècades: mesocomunicació i mitjans de proximitat. Aquest article duu a terme una anàlisi crítica del naixement i desenvolupament d'aquests conceptes, així com de les limitacions que presenten i les aportacions que han suposat per la recerca sobre comunicació.

Paraules clau: recerca, teoria de la comunicació, comunicació local, mesocomunicació, proximitat, Catalunya.

els mitjans locals han estat objecte d'estudi preminent dins de la recerca contemporània sobre comunicació de masses a Catalunya, sobretot en el camp de l'estructura i les polítiques de comunicació (Corominas, 1997; Jones, 1998; Guimerà, 2002). El seu naixement sota el franquisme (en forma de publicacions impreses) i la seva eclosió amb l'arribada de la democràcia als darrers anys setanta (primer les ràdios lliures i municipals, i després la televisió) van cridar fortament l'atenció dels primers investigadors que s'apropaven al sistema mediàtic català després de la Dictadura (Prado, 1985; Moragas i Corominas, 1988; Jones, 2002). Així mateix, el seu posterior desenvolupament va continuar atraient, tot i de manera desigual en alguns moments, l'interès dels estudiosos catalans (Corominas, 1997; Guimerà, 2002 i 2006).

Els primers anys dos mil, després de tres dècades de recerca, Catalunya disposa d'un corpus científic de volum considerable dedicat a la comunicació local (Corominas, 1997; Guimerà, 2002). S'hi poden trobar dos grans tipus d'aportacions: d'una banda, un conjunt d'estudis centrats en la descripció de l'objecte d'estudi i totes les dimensions que el conformen (Guimerà, 2002); d'altra banda, i aprofitant els resultats de les recerques descriptives, dos intents de teorització que han donat lloc a dos conceptes diferents: *mesocomunicació* als primers anys vuitanta i *proximitat* al final dels anys noranta (Corominas, 1997; Guimerà, 2002 i 2006). Així, els estudiosos no s'han limitat a descriure, sinó que han intentat crear conceptes teòrics que permetin explicar i interpretar el fenomen tractat. Una figura clau per entendre aquesta voluntat conceptualitzadora és el catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) Miquel de Moragas, qui va participar en el naixement tant de *mesocomunicació* com de *proximitat*. Moragas (1988 i 2002), convençut de la importància dels mitjans locals dins dels sistemes contemporanis de comunicació, sempre s'ha interessat a dotar-los d'un mínim estatus acadèmic i també polític que els permetés guanyar visibilitat i legitimitat dins l'escenari mediàtic català.

Dins d'aquest projecte de valorització, la teorització hi apareix com un element clau (Moragas, 2002). L'objectiu és crear conceptes que superin la denominació *comunicació local i comarcal* amb què històricament s'havien conegut aquests mitjans (Guimerà, 2002). Per al catedràtic de la UAB, aquest terme era insuficient per entendre la realitat estudiada i contribuïa a mantenir el fenomen en un segon terme que no es mereixia, si més no a Catalunya. D'aquesta manera, els intents de conceptualització eren part d'un projecte que va més enllà d'una dimensió estrictament acadèmica i s'insereix en la voluntat d'influència política de la recerca universitària, especialment intensa al llarg dels vuitanta (Jones, 1998; Corominas, 1997).

Però malgrat els esforços esmerçats i tal com apunta Maria Corominas (1997: 141), la conceptualització de l'objecte d'estudi és una de les àrees amb més limitacions de la recerca sobre estructura i polítiques de la comunicació a Catalunya. *Mesocomunicació* i *proximitat* no n'han estat una excepció. D'acord amb això, l'objectiu d'aquest article és fer una aproximació crítica al naixement, desenvolupament i difusió de tots dos conceptes duta a terme pels investigadors catalans des del començament dels anys vuitanta fins a les darreries de la primera dècada dels anys dos mil. Es tracta de resseguir el procés teòric i identificar-n'hi els objectius per tal de mostrar tant les aportacions com les seves limitacions. En aquest sentit, l'article assenjala com la persecució d'objectius no solament científics ha jugat en contra de la solidesa teòrica i la validesa analítica dels conceptes proposats.

L'article es basa en la recerca duta a terme per l'autor en la realització del treball de recerca del doctorat, titulat *Elements teòrics i metodològics per a una anàlisi de l'estructura i les polítiques de comunicació local a Catalunya (1978-2001)* (Guimerà, 2002) i dirigit per Maria Corominas.¹ En aquest estudi es fa una anàlisi crítica de totes les aproximacions a la comunicació local en el període considerat amb la intenció d'extreure'n aquells elements teòrics i metodològics que siguin útils per al seu estudi. Aquesta recerca es va actualitzar fins al 2005 ja en el marc de la seva tesi doctoral (Guimerà, 2006). L'any 2011 encara s'ha realitzat un tercer treball de camp per recollir eventuais aportacions posteriors.

La metodologia general que ha guiat les tres fases esmentades ha estat la mateixa:² una aproximació qualitativa adreçada a captar el màxim d'informació possible sobre l'objecte d'estudi. Partint d'aquest plantejament, la recerca s'ha basat en l'ús de l'anàlisi documental exhaustiva dels textos que contenen els resultats de la recerca sobre comunicació local i entrevistes en profunditat a investigadors que han participat significativament en els processos de conceptualització o que hi han reflexionat.

MESOCOMUNICACIÓ O LA SIGNIFICACIÓ POLÍTICA DE LA COMUNICACIÓ LOCAL

NAIXEMENT I DESENVOLUPAMENT DEL CONCEPTE

El concepte de mesocomunicació es va desenvolupar a Catalunya la primera meitat dels anys vuitanta de la mà de Lluís Bassets (1981) i Miquel de Moragas (1985). La primera referència documentada que se'n fa al Principat és a "El futur dels mitjans i l'organització territorial de l'Estat", de Bassets (1981: 31). L'autor reflexiona sobre el paper de les noves tecnologies de l'època (equips de vídeo domèstic, ràdio per FM, televisió per satèl·lit) en l'organització territorial de l'Estat. Per a Bassets, aquests nous instruments posen en crisi el que ell denomina "estructuració tradicional" dels mitjans de comunicació, que consistiria en l'existència de "micro-mitjans" (que l'autor exemplifica amb el telèfon) i "macro-mitjans" (com ara el diari) (Bassets, 1981: 31 i 32).

A partir d'aquesta premissa, l'autor apunta que les noves tecnologies permeten l'aparició de nous tipus de mitjans i usos comunicatius. D'una banda, els "meso-mitjans", que defineix com "els mitjans d'abast podríem dir comunitari, és a dir, més gran que la família i més petit que la ciutat" (Bassets, 1981: 32). De l'altra, els "mega-mitjans", identificats com aquells "que posen en funcionament espais comunicatius supranacionals" (1981: 32). Des d'aquí, Bassets (1981: 33) arriba a la conclusió que la mesocomunicació presenta un gran buit a diversos països del món. En el cas de Catalunya, "una certa premsa comarcal" i "tot el projecte de les emissores municipals en FM" posen de manifest l'existència tant del propi buit com de diversos intents per ocupar-lo (1981: 33).

Per il·lustrar aquest buit, Bassets (1981: 33) inclou en el seu text un gràfic que atribueix a l'enginyer de telecomunicacions japonès Tetsuro Tomita (1980), on es veu com els nivells "macro" i "mega" estan fortament ocupats i, en canvi, existeix una gran "àrea buida" que ocupa bona part de l'àmbit propi dels micro-mitjans i la totalitat de l'àmbit propi dels meso-mitjans. Per a Bassets, l'ocupació d'aquest espai és fonamental per a la situació que viu Catalunya: sense grans mitjans propis³ i amb la necessitat de posar en marxa un projecte mediàtic que permeti la normalització lingüística del català (Bassets, 1981: 35). A més, per a l'autor la mesocomunicació permet descentralitzar la producció i difusió cultural, un valor afegit molt valorat en plena transició democràtica (1981: 35).

La següent aportació al desenvolupament teòric del concepte la trobem el 1984 en forma de ponència de Miquel de Moragas en una trobada titulada, precisament, "Primeres Jornades de Meso-comunicació a Catalunya" (D.A., 1985), de la qual el catedràtic de la UAB va ser el principal impulsor (Guimerà, 2002). Moragas, qui havia estat el director de tesina de llicenciatura de Bassets, va partir del treball previ d'aquest per fer-hi la seva aportació. Així ho reconeix Moragas (2002), tot i que en els seus treballs no citarà Bassets, sinó el text de Tomita (1980) recollit per Bassets (1981).

En la seva ponència, titulada "Interpretació teòrico-política de la noció de meso-comunicació", Moragas (1985) parteix de la consideració que als anys vuitanta es dona una revolució tecnològica que està modificant el panorama comunicatiu. Les noves tècniques de difusió (fonamentalment el cable i el satèl·lit), la informatització (amb la millora de la gestió de la informació) i la combinació de totes dues (la telemàtica) han provocat una "profunda transformació dels mitjans i dels usos de comunicació" que ha de determinar "una profunda transformació dels àmbits comunicatius i no solament en la direcció de la transnacionalització o 'pancomunicació', sinó també, i alhora, en el de la multiplicació d'àmbits comunicatius de caràcter 'micro' i 'mesocomunicatiu'" (1985: 20).

És en aquest punt quan l'autor fa seva la terminologia emprada per Bassets (1981) per donar nom als diferents àmbits de comunicació (megacomunicació, macrocomunicació, mesocomunicació i microcomunicació) i identifica la comunicació local com a *meso* (Moragas, 1985: 15). Però Moragas recull les quatre categories en què s'organitza la comunicació contemporània citant Tomita i no pas Bassets (Moragas, 1985: 15). A partir d'aquí, i basant-se en l'autor japonès, reflexiona sobre la mesocomunicació, que considera sorgida de "la importància política i cultural que han adquirit els mitjans que podríem situar entre la 'gran comunica-

ció' i les petites circulacions informatives de l'àmbit interpersonal i grupal". Aquest fet seria el que "ha determinat la necessitat de definir un nou àmbit intermedi que podem denominar 'mesocomunicació'" (1985: 15).

La reflexió de Moragas està lligada als seus estudis sobre els àmbits de comunicació i el seu paper en l'articulació de Polítiques Nacionals de Comunicació (PNC) (Moragas, 1985 i 1988). Així, quan reflexiona sobre els àmbits i els espais de comunicació en general, ho fa prestant una atenció especial a l'àmbit local. Al seu torn, quan reflexiona sobre la mesocomunicació, ho fa partint de la base que la comunicació contemporània s'organitza en funció d'àmbits comunicatius (Moragas, 1985 i 1988). En aquest sentit, i centrat en l'àmbit *meso*, hi identifica certes possibilitats com a eina per a la democratització del conjunt dels àmbits (Moragas, 1985: 29).

Per a l'autor, hi ha una relació clara entre continguts i activisme ciutadà, i entén que la informació és un incentiu per a l'acció i la participació social (1985: 29-31). Amb aquesta base, Moragas considera que a una àmplia capa social li arriba una informació desmobilitzadora provinent dels àmbits "mega" i "macro", que condiciona les seves relacions comunicatives fins i tot en l'àmbit "micro". Per a d'altres, les elits, circula informació que incentiva la participació social i política. A partir d'aquesta diferenciació, estableix que la mesocomunicació pot tenir un paper molt destacat en la mobilització de la participació ciutadana, ja que és l'àmbit en què es poden crear les propostes comunicatives alternatives que permetin l'organització social (1985: 32).

OBJECTIUS I APORTACIONS DE MESOCOMUNICACIÓ

Tant Bassets com Moragas desenvolupen el concepte de mesocomunicació com un intent de teoritzar sobre les transformacions del sistema comunicatiu que estan provocant les noves tecnologies al final dels anys setanta i al començament dels vuitanta (Moragas, 1985 i Bassets, 1981). De fet, tots dos coincideixen a afirmar que els conceptes existents llavors eren "insuficients" i "es quedaven curts" per analitzar i interpretar els fenòmens comunicatius, en especial, aquells que quedaven entra la comunicació interpersonal i la de masses (Bassets, 2011; i Moragas, 2002). A més, tots dos autors lliguen aquestes transformacions (i els conceptes que ells desenvolupen) a la noció de democratització, un *major topic* tant acadèmic com polític en el moment en què es desenvolupa *mesocomunicació*: els primers anys de la transició democràtica a l'Estat i a Catalunya.

Moragas va una mica més enllà que Bassets i insereix mesocomunicació dins d'un projecte més ampli (democratització de les comunicacions), que demana un projecte polític clar (unes Polítiques Nacionals de la Comunicació que desenvolupin un Nou Ordre Mundial de la Informació i la Comunicació sensible a les nacions i no solament als Estats) i que atorga als mesomitjans un paper clau. Aquest valor polític afegit no és neutre, ja que forma part dels objectius que l'autor s'havia plantejat a l'hora de desenvolupar la noció.

Com el mateix Moragas ha reconegut (2002), amb el concepte es buscava donar-li més importància social i una certa presència científica a la comunicació local

com una via per atorgar-li rellevància política. De fet, admet que va desenvolupar la noció de mesocomunicació i la seva proposta d'espais comunicatius com una manera de treure la comunicació local de la "marginalitat" i "donar-li un lloc" dins de la comunicació moderna (Moragas, 2002). En aquest sentit, cal tenir present que al començament dels vuitanta ni les emissores municipals ni la televisió local —totes dues en ple procés de naixement— no eren reconegudes políticament ni per l'Administració central ni per l'autonòmica. És més, eren perseguides i patien tancaments administratius, sobretot la segona (Guimerà, 2006).

Des del nostre punt de vista, aquest objectiu es va aconseguir abastament. En primer lloc, les Primeres Jornades sobre Mesocomunicació a Catalunya van marcar l'inici del període de consolidació dels estudis específics sobre comunicació local a Catalunya (Corominas, 1997). En segon lloc, Jones (2002)⁴ posa de manifest que el discurs acadèmic va ser clau per a un primer reconeixement polític de la comunicació local, especialment per part de la Generalitat de Catalunya. De fet, l'autor atribueix a Moragas i a l'impacte de les Jornades el fet que els mitjans locals entressin a l'agenda de les polítiques de comunicació catalanes.

LES LIMITACIONS DE MESOCOMUNICACIÓ

Tot i haver aconseguit l'objectiu polític que es perseguia, el concepte mesocomunicació no va tenir un gran impacte en la recerca en comunicació a Catalunya. Així, el seu ús va quedar limitat a la segona meitat dels vuitanta i a l'inici dels noranta, i sempre en autors propers a Moragas (Guimerà, 2002). A més de ser poc emprada, *mesocomunicació* no substituirà mai la denominació *comunicació local*, molt més arrelada socialment i entre els acadèmics. Ells mateixos, Bassets (2011) i Moragas (2002), accepten la influència limitada del concepte entre la comunitat científica del país. El segon fins i tot afirma que, un cop assolit l'objectiu polític de donar visibilitat a la comunicació local, el terme va perdre interès.

Això es pot explicar, al seu torn, per les limitacions teòriques i conceptuals que patia el terme. Bassets no va definir-lo mai completament i només apunta algunes característiques dels quatre tipus de mitjans o àmbits comunicatius que identifica. Tot seguit, caracteritza els mesomitjans com aquells que operen en un nivell per sobre de la família i per sota de la ciutat. Però els exemples que n'aporta són publicacions comarcals i projectes d'FM municipals (Bassets, 1981: 33). A més, l'autor mai no va encabir el concepte dins de cap teoria més àmplia que el dotés de més solidesa i validesa científiques.

L'origen del concepte i de les altres tres categories que l'acompanyen tampoc no és clar. L'única referència que apareix en tot el text és el document de Tomita (1980) ja esmentat. Ara bé, quan s'acudeix al gràfic de l'autor japonès, es veu que és impossible que Bassets hagi trobat en aquesta imatge la categorització que fa servir en la seva reflexió. Si s'observa el gràfic de Tomita (1980: 54), es pot veure que no hi ha cap referència als quatre àmbits comunicatius. De fet, si es comparen tots dos gràfics, es pot veure que la línia referent als àmbits i als tipus de mitjans és afegida per Bassets. Aquest fet no és anecdòtic, ja que la lectura de Tomita permet veure que el quadre no està pensat per categoritzar ni espais ni mitjans

de comunicació. En sentit estricte, no està pensat ni per mostrar les audiències potencials dels mitjans de comunicació.⁵

Posteriorment, Moragas elabora el seu concepte sobre aquesta base, fins al punt que atribueix la paternitat de les quatre dimensions de la comunicació moderna a Tomita i no a Bassets. De fet, cap dels dos autors (Moragas, 2002, i Bassets, 2011) sap d'on va sorgir la mesocomunicació, encara que tots dos afirmen que no la van desenvolupar ells i que la devien obtenir d'algun altre autor. En aquest sentit, en la recerca documental duta a terme només s'ha localitzat una referència al prefix "meso-" per referir-se a un mitjà de comunicació. Es tracta d'un text del francès René Berger (1974) en el qual es reflexiona sobre la "mésio-télévisió", o televisió local/regional, també anomenada comunitària i que té en el cable el seu suport. Ni Moragas ni Bassets esmenten aquest autor en cap moment.

Com a conseqüència de l'escassa solidesa teòrica, *mesocomunicació* es va acabar convertint en un sinònim de *comunicació local*, sense el component de canvi tecnològic i de democratització original. Davant d'això, l'acadèmia va acabar arraconant *mesocomunicació* per continuar emprant, solament, *comunicació local* (Guimerà, 2002).

LA NOCIÓ DE PROXIMITAT I LES NECESSITATS DE LA RECERCA EN COMUNICACIÓ

ORIGEN I OBJECTIUS DEL CONCEPTE

La noció de proximitat es va desenvolupar, a Catalunya i a l'Estat espanyol, l'any 1999 a *Televisión de proximidad en Europa. Experiencias de descentralización en la era digital*, editat per Miquel de Moragas, Carmelo Garitaonandía i Bernat López. Es tracta de la segona monografia⁶ publicada pel grup de recerca EURORETV (Europa, Regions, Televisió), dedicat a analitzar la televisió a les regions i petits països de la Unió Europea.

L'adopció de *televisió de proximitat* com a concepte teòric neix d'una necessitat de l'equip investigador: trobar un nom que ajudi a delimitar un objecte d'estudi que comprèn una gran diversitat de models televisius. Els autors consideren que "els conceptes fets servir a l'era *broadcasting* per analitzar els diversos models de televisió estan perdent vigència a mesura que sorgeixen realitats molt més complexes, resultants de la proliferació de canals, la fragmentació de les audiències i la globalització/ descentralització de la comunicació" (Moragas, Garitaonandía i López, 1999: 17). És a partir de l'anàlisi crítica de conceptes fets servir prèviament que escullen "la utilització de *televisió de proximitat* per designar de manera global totes les experiències d'emissió 'a petita i mitjana escala'" (1999: 19). Per als autors, "el concepte de proximitat aplicat a la televisió té a veure amb la idea que entre l'emissora i els seus receptors existeix un escenari d'experiències compartides, cosa que, en definitiva, es veurà reflectida en els continguts de la programació. La principal concreció d'aquest pacte de proximitat, o complicitat entre audiència i l'emissora, és l'atenció preferent que aquestes televisions donen als continguts informatius relatius al propi territori de referència" (1999: 19).

Per justificar la tria, els autors solament diuen que “la proposem com una innovació destinada a superar les contradiccions plantejades per la terminologia anteriorment citada, més centrada en la idea geogràfica d’espais de comunicació que en la de continguts i usos socials de la televisió” (1999: 19). En aquest sentit, col·locar els continguts emesos com un element clau en l’estudi de l’estructura dels sistemes audiovisuals s’ha de considerar una aportació teòrica de primer ordre a l’Estat espanyol en aquell moment.

Els autors reconeixen que la denominació no és seva, sinó que “va ser encunyada a França (“télévision de proximité”) al final dels anys vuitanta per denominar les noves desconexions urbanes del canal públic de cobertura nacional France 3” (1999: 19). Per tant, van recollir un terme usat per referir-se a desconexions locals i el van voler convertir en substitut de televisió a les regions. Moragas (2002) afirma que “es busca una paraula que no sigui territorial, ja que aquesta dimensió és insuficient i falta un terme que incorpori algun element que apunti a una relació antropològica entre emissor i receptor”. A més, proximitat permet referir-se a tots els tipus d’emissora que es donin en una regió o nacionalitat, superant termes com *televisió a les regions* o *regional*, que són insuficients i poden tenir connotacions polítiques negatives (2002). L’autor reconeix que la conceptualització feta pel seu equip vol ser tan àmplia i inclusiva que genera ambigüitat; però també afirma que és volguda i que n’és un dels valors positius.

DE L’AMBIGÜITAT BUSCADA A LA REDEFINICIÓ: UNA NOVA PROXIMITAT

Per a Moragas, la creació d’un concepte “lax i ambigu com és televisió de proximitat” és un fet a reivindicar; i demana una certa flexibilitat a l’hora de tractar-ne els conceptes teòrics. Disposar d’un terme poc definit és útil per aproximar-se a una realitat molt complexa, en la qual “les definicions massa tancades no són operatives” (Moragas, 2002). Al seu torn, reivindica el fet que la proximitat sigui “graduable”, de manera que pot fer referència a televisions autonòmiques o locals i també a les de petits estats. De fet, afirma que amb *proximitat* es tractava més de “substantivitzar” (és a dir, crear un nom, un substantiu), que no pas de conceptualitzar (és a dir, crear conceptes ben delimitats, rigorosos, concrets i “tancats”) (Moragas, 2002).

Davant d’això, altres investigadors catalans del camp de l’estructura i les polítiques de comunicació fan notar que el terme desenvolupat a *Televisión de proximidad en Europa* corre el risc de fer referència a tants models de televisió que pot acabar no fent-ne referència a cap (Jones, 2002, i Corbella, 2002). És més, aquest dos autors consideren que un terme tan lax pot ser útil per referir-se a un objecte d’estudi difós, però que perd força si es vol aplicar a casos concrets, siguin emissores o territoris (Jones, 2002, i Corbella, 2002). És davant d’aquesta situació que, investigant l’origen del terme *proximitat* elaborat per Moragas, Garitaonandía i López (1999), s’observa com aquests tres autors⁷ forcen el significat d’un terme preexistent i s’entén l’ambigüitat que en resulta.

Quan recullen l'expressió francesa *télévision de proximité* per desenvolupar la seva pròpia definició, aquest concepte ja està fortament lligat a les televisions locals. De fet, a la primera fase de la recerca d'EURORET, el capítol dedicat a França dins de *Decentralization in the global era* (Canova-Lamarque, Perrot i López, 1995) explica que *Télévision de proximité* va ser el nom que l'any 1990 van donar les Direccions Regionals de France 3 a la seva estratègia de desconexions informatives per competir tant amb les televisions locals privades com amb l'oferta local de la cadena privada M6 (Canova-Lamarque, Perrot i López, 1995: 59-60). Els investigadors citen un article de Philippe Alessandri en el qual parla, clarament, de com el sorgiment de les televisions locals (que ell denomina "télévisions de proximité") i de l'oferta local d'M6, va fer que France 3 encetés desconexions per competir en aquest mercat (Alessandri, 1992: 3).

Aquesta vocació localista del concepte francès es reforça a partir del 1994, quan *Dossiers de l'Audiovisuel*, editada per l'Institut Nacional de l'Audiovisuel (INA), dedica el número 57 a tractar les televisions locals a França amb el títol "La télévision de proximité", un fenomen que considera diferent de la regionalització televisiva a França i Europa (Pineau, 1994: 62). El 1996 el Conseil Supérieur de l'Audiovisuel francès (CSA) publica dos informes (*Les télévisions de proximité* i *Les télévisions de proximité. Premier bilan de 140 expériences locales en France*) que en consagren l'ús per referir-se a la televisió local.

Per tant, quan el 1999 Moragas, Garitaonandía i López recullen la noció francesa per enunciar-la en castellà, ja és un concepte plenament desenvolupat i fet servir a França per estudiar un altre objecte d'estudi. D'aquesta manera, ens trobem amb un terme que ha estat conceptualitzat de dues maneres diferents. Ara bé, la versió elaborada per bascos i catalans evolucionarà a l'Estat espanyol i, en especial, a Catalunya: curiosament, seran les televisions locals catalanes les que se'l faran seu en primera instància, per fer-ho després el conjunt dels mitjans locals (Guimerà, 2006). Això a l'últim limitarà l'ús acadèmic i també legal de *proximitat*.

D'una banda, el sector local està emprant de manera clara la noció per reivindicar el seu lloc dins del panorama comunicatiu català, sobretot els mitjans audiovisuals (www.xtvl.org i www.radiolocal.cat) i, encara que amb menor força, les publicacions impreses (www.premisagratis.com i www.premisacomarcal.cat). L'ús de *proximitat* per referir-se als mitjans locals es ratifica el 2004, quan el Govern català va decidir que el model de TDT local que volia per Catalunya era la "televisió de proximitat"; és a dir, aquella que emet preferentment continguts arrelats al territori per al qual emet. Poc després, l'aprovació de la Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya (DOGC 4543, d'1 de gener de 2005) els convertia en sinònims en parlar de la "televisió local o de proximitat" (Guimerà, 2006).

Davant d'això, Moragas reivindica la utilitat política de la denominació, ja que permet al sector local reforçar-se davant de les administracions i donar-li entitat a un fenomen comunicatiu feble davant de les administracions, especialment la central (Moragas, 2002). Per a l'autor, té la virtut que serveix per "desemmascarar a qui no emet continguts de proximitat, ja que és un tret que desqualifica a qui no el té" (Moragas, 2002). En aquest cas, l'objectiu també sembla haver-se assolit.

Cal reconèixer, doncs, que proximitat ha aconseguit posar de manifest la importància que tenen els continguts a l'hora d'estudiar i entendre els mitjans de comunicació, fet que està sent recollit per altres investigadors de la comunicació local (Bonet, 2001, o Moragas i Prado, 2002, en són bons exemples). De fet, a Catalunya la noció ha servit més per dotar d'un nou terme a la recerca sobre mitjans locals que no pas als estudis realitzats des d'una perspectiva nacional o regional (Guimerà, 2002). Es pot considerar, de fet, que la vigència de *proximitat* vinculada a les experiències locals és plena a la primera dècada dels anys dos mil.

És en el context d'aquest ús acadèmic lligat a l'àmbit local que cal entendre la introducció a Catalunya d'una altra noció de proximitat limitada, precisament, als mitjans locals i en especial a la televisió. A la nostra tesi doctoral (Guimerà, 2006), vam decidir usar un concepte de proximitat desenvolupat per dos investigadors belgues, Pierre Fastrez i Stéphanie Meyer (1999). En un estudi sobre com s'estableix la relació de proximitat entre televisió local i receptor a través de la programació, aquests dos autors van constatar que en la "comunicació mediatitzada" es basa en tres relacions: mitjà de comunicació i receptor; mitjà de comunicació i món referencial; i receptor i món referencial (1999: 5). Per tant, emissor i receptor no solament han de compartir experiències, sinó que aquestes experiències han de tenir lloc en el mateix entorn físic. Així, doncs, allò que és proper en un entorn determinat no ho serà en un altre (Fastrez i Meyer, 1999: 5).

Aquesta noció entronca clarament amb la tradició francesa. Però també lliga amb l'apropiació que tant els mitjans catalans com els legisladors català i espanyol fan aquells mateixos anys. L'objectiu en introduir-la a Catalunya era dotar d'una major solidesa teòrica el terme *proximitat* i reduir el fort grau d'ambigüïtat de la noció desenvolupada per Moragas, Garitaonandía i López (1999), que s'havia arribat a girar en contra seu.

CONCLUSIONS

Tot i que els investigadors de la comunicació local han mostrat una certa voluntat de conceptualitzar l'objecte d'estudi, les dues aportacions fetes entre 1981 i 2006 presenten una sèrie de limitacions que les converteixen en eines problemàtiques.

En primer lloc destaquen els problemes metodològics detectats en els processos de creació tant de mesocomunicació (Bassets, 1981, i Moragas, 1985) com de la noció de proximitat de Moragas, Garitaonandia i López (1999). Així, en el cas de mesocomunicació es percep un tractament poc acurat de les fonts d'informació, fet que genera un desconeixement de l'origen de l'expressió i el context (els altres espais de comunicació) en els quals s'emmarca. En el cas de proximitat hem pogut observar com es reutilitza un concepte desenvolupat a França per referir-se a les televisions locals per denominar un conjunt heterogeni i molt nombrós de televisions a les regions d'Europa; tot plegat, sense discutir el concepte original ni argumentar les raons de la (re)definició. Sense cap

mena de dubte, aquest procediment afecta la validesa científica dels conceptes, que van ser discutits i redefinits (proximitat) o abandonats (mesocomunicació).

En segon lloc estan la poca concreció dels conceptes i la seva escassa delimitació, especialment en la primera definició de *proximitat* (1999). Aquesta ambigüitat, tot i que volguda (Moragas, 2002), debilita a l'últim la seva validesa, en el sentit que és tan ampli que denomina moltes coses en general i cap en concret. Aquesta contradicció, evidenciada quan els mitjans locals i els investigadors que els estudien comencen a fer-la servir per referir-se a aquests en exclusiva, es tracta de corregir a partir del 2006 introduint una definició importada de Bèlgica (Guimerà, 2006). Tot i tenir una major precisió teòrica, aquesta nova conceptualització afegeix confusió al debat, ja que a partir de llavors existeixen a Catalunya dues conceptualitzacions (oposades) de proximitat. En el fons, doncs, proximitat és un concepte *discutit* dins de la comunitat investigadora catalana.

En tercer lloc, hem vist com alguns dels autors que desenvolupen els conceptes tenen objectius que van més enllà dels estrictament acadèmics i científics. En el cas de mesocomunicació, Moragas (2002) afirma que un dels seus objectius es donar entitat acadèmica i científica a la realitat observada com a pas previ per dotar-la de significació política. L'autor fins i tot arriba a afirmar que, un cop assolit aquest objectiu, el concepte perdia interès. En el cas de proximitat, la finalitat és una mica més complexa, ja que als components polítics (ajudar els mitjans que difonen continguts relacionats amb el territori on emeten) s'hi afegeixen elements relacionats amb la recerca. De fet, Moragas reconeix explícitament que proximitat neix d'una necessitat terminològica i no pas teòrica. Sembla que es tracta més de crear una *marca*, un nom pràctic i funcional, que no pas un concepte, dens i complex.

Tot i això, també hem vist com els conceptes assolien alguns dels objectius marcats pels autors, sobretot els polítics. Mesocomunicació es va desenvolupar en les primeres jornades dedicades a la comunicació local a Catalunya, que estan considerades com un dels factors de consolidació de la recerca sobre aquest objecte d'estudi i que van comptar amb un fort suport institucional. També es consideren un moment clau per entendre la importància atorgada al sector per les polítiques públiques a partir de la segona meitat del anys vuitanta. En el cas de proximitat, hem vist com el sector local l'empra des dels primers anys 2000 per legitimar-se políticament. Tan gran n'és l'èxit que fins i tot el legislador català l'agafa com a propi i homologa "televisió local" amb "televisió de proximitat".

En definitiva, les mancances metodològiques i el predomini de la intenció política, sobretot a mesocomunicació, i les necessitats terminològiques de la recerca, sobretot a proximitat, han discutit finalment la validesa dels conceptes. En el primer cas, va provocar la seva desaparició del discurs acadèmic pocs anys després d'haver estat formulada. En el segon, els usos posteriors a la seva primera formulació a l'últim van limitar-ne l'ús en els estudis sobre els mitjans de comunicació local.

Sense cap mena de dubte, tot plegat reclama una major precisió i rigor acadèmica per part dels estudiosos de la comunicació local a l'hora de conceptualitzar

el seu objecte d'estudi. En aquest sentit, sembla clara la necessitat d'articular un marc teòric consistent en el qual s'emmarquin els conceptes que es vulguin desenvolupar per anar més enllà de la descripció de la realitat i aprofundir en la seva interpretació. Molt probablement, d'aquesta manera s'aconseguirà articular propostes més solides i reduir els usos oportunistes que s'han donat dels diferents termes al llarg de les darreres tres dècades.

Josep Àngel Guimerà i Orts és llicenciat i doctor en Periodisme per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Actualment és investigador postdoctoral al Departament de Comunicació Audiovisual i Publicitat d'aquesta universitat. És investigador de l'Institut de la Comunicació (InCom – UAB) des del 1999, on

és membre de l'Observatori de la Comunicació Local (OCL) i de l'Observatori de Polítiques de la Comunicació (OPC). Especialista en comunicació local, la seva tesi, *La televisió local a Catalunya (1976–2005): gestació, naixement i transformacions*, va rebre el 2007 el Premi del CAC a la investigació en comunicació audiovisual.

Notes

¹ L'autor vol agrair a Maria Corominas tant la tasca de direcció del treball de recerca del doctorat i la tesi doctoral; com els comentaris realitzats a la primera versió d'aquest article.

² Per a un major detall sobre la metodologia, vegeu les introduccions a Guimerà (2002 i 2006).

³ Cal tenir present que, en el moment en què es va publicar aquest text, la Generalitat encara no disposava de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV), creada el 1983.

⁴ L'autor vol fer un reconeixement de la figura del professor Daniel E. Jones, tristament traspasat. Els seus coneixements i la claredat i franquesa amb què els exposava l'han convertit en un referent obligat a l'hora de parlar tant de l'estructura i la política de la comunicació a Catalunya i Espanya com de la recerca que se n'ha fet; també quan es tracta de parlar de comunicació local.

⁵ Tomita (1981) duu a terme un estudi d'economia de la informació en el qual analitza el volum d'oferta d'informació distribuït

al Japó, així com el volum de la demanda. El que vol il·lustrar amb el quadre que cita Bassets és el buit on se situa aquesta demanda i que, segons Tomita, podria ser satisfeta per “nous mitjans d'informació que poden trobar una demanda d'informació individualitzada” (1980: 53). Es tracta d'una aproximació clarament economicista, sense cap referència a formes socials d'apropiació de la tecnologia ni de democratització dels mitjans de comunicació.

⁶ L'equip ja havia publicat uns primers resultats de la seva recerca en una altra obra col·lectiva editada per Moragas i Garitaonandia (1995).

⁷ Els autors no fan cap referència explícita al significat que té aquesta denominació a França, ni si en fan una interpretació o adaptació a les seves necessitats (Moragas, Garitaonandia i López, 1999: 19). En sentit estricte, agafen un terme preexistent i l'associen a una concepció teòrica nova.

Bibliografia

Alessandri, Ph. (1992). “Les télévisions locales sont-elles viables?”. *Dossiers de l'Audiovisuel*, número 46, Bry-sur-Marne, INA-Publications, p. 2-3.

Bassets, Ll. (1981). “El futur dels mit-

jans i l'organització territorial de l'Estat”. A: D.A. *Autonomia i mitjans de comunicació*. Barcelona: Institut de Ciències Socials de la Diputació de Barcelona, p. 31-35.

- . (2011). Entrevista personal. Barcelona, 15 d'abril.
- Berger, R. (1974). "Télévision(s) et créativité". *Com-munications*, número 21, INHSS, Paris, p. 45-54.
- Bonet, M. (2001). *La transformació de la ràdio local a Catalunya. Perspectives de futur*. Barcelona: Col·legi de Periodistes.
- Canova-Lamarque, G.; Perrot, M.; López, B. (1995). "France. Identity crisis of regional television and expansion of local television". A: Moragas, M.; Garitaonandía, C. (eds.). *Decentralization in the Global Era. Television in the Regions, Nationalities and Small Countries of the European Union*. London: John Libbey, p. 43-66.
- Conseil Supérieur de l'Audiovisuel. (1996a). *Les télévisions de proximité*. Paris: Service de Publications du CSA.
- . (1996b). *Les télévisions de proximité. Premier bilan de 140 expériences locales en France*. Paris: Service de Publications du CSA.
- Corbella, J.M. (2002). Entrevista personal. Barcelona, 17 de juliol.
- Corominas, M. (1997). "Estructura i polítiques de la comunicació". A: BERRIO, J. (ed.). *Un segle de recerca en comunicació a Catalunya. Estudi crític dels principals àmbits d'investigació de la comunicació de massa*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, p. 99-150.
- D.A. (1985). *Primeres Jornades sobre Meso-Comunicació a Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Guimerà i Orts, J.À. (2002). *Elements teòrics i metodològics per a una anàlisi de l'estructura i les polítiques de comunicació local a Catalunya (1978-2001)*. Bellaterra: Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona. [Text mecanografiat].
- . (2006). *La televisió local a Catalunya: gestació, naixement i transformacions (1976-2005)*. Bellaterra: Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació. [Tesi doctoral].
- Jones, D.E. (1998). "Investigación sobre comunicación en España: evolución y perspectivas". *Zer*, núm. 5, noviembre. Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, p. 13-51.
- . (2002). Entrevista personal. Bellaterra: 10 de juliol.
- Moragas, M. (1985). "Interpretació política-teòrica de la noció de meso-comunicació". *Primeres Jornades sobre Meso-comunicació a Catalunya*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 15-35.
- . (1988). *Espais de comunicació. Experiències i perspectives a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- . (2002). Entrevista personal. Bellaterra: 10 de juliol.
- Moragas, M.; Garitaonandía, C. (1995). *Decentralization in the Global Era. Television in the Regions, Nationalities and Small Countries of the European Union*. London: John Libbey.
- Moragas, M.; Garitaonandía, C.; López, B. (1999). *Televisión de proximidad en Europa. Experiencias de descentralización en la era digital*. Bellaterra; Castelló de la Plana; Barcelona; València: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions; Publicacions de la Universitat Jaume I; Universitat Pompeu Fabra; Universitat de València. Servei de Publicacions.
- Moragas, M.; Prado, E. (2002). "La televisió local a Catalunya". *Quaderns del CAC*, número extraordinari, setembre. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya.
- Pineau, G. (dir.). (1994). "La télévision de proximité". *Dossiers de l'Audiovisuel*, número 57, septembre-octobre, dossier monogràfic, Bry-sur-Marne, INA-Publications, p. 6-62.
- Prado, E. (1985). "Televisión comunitaria en Catalunya". *Telos*, núm. 2, abril-juny. Madrid: Fundesco, p. 53-58.
- Tomita, T. (1980). "The New Electronic Media and Their Place in the Information Market of the Future". A: SMITH, A. (ed.). *Newspaper and Democracy*. Cambridge (Massachusetts): The Mit Press, p. 49-62.

